

emotional and valuable attitude to the process of ecological activity and the usage of received knowledge and skills in the ecological activity.

Keywords: *ecological education, readiness, activity, ecological activity, the readiness of teenagers to the ecological activity.*

УДК: 373.1.02, 373.3/.5.048:331.548

ПРОФОРІЄНТАЦІЯ ЯК УМОВА ЦІННІСНОГО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ УЧНІВ

Охріменко Зорина Володимирівна, завідувач лабораторії виховання
готовності до ринку праці Інституту проблем виховання НАПН України,
кандидат педагогічних наук

demantoid@ukr.net

У статті актуалізовано проблему ефективного професійного самовизначення учнів, яке постає феноменом, через який проявляється суб'єктна сутність людини, її активне діяльне начало, готовність добровільно брати на себе відповідальність за здійснюваний вибір. Підкреслено, що самовизначення учнів характеризується привласненням певних цінностей та їх усвідомленням як власних на основі самопізнання і втіленням цих цінностей в певних видах діяльності. На основі висвітлення результатів емпіричного вивчення індивідуального перебігу процесу професійного самовизначення у старшокласників, обґрунтовано актуальність створення профорієнтаційної технології для детермінації внутрішніх процесів особистості, спрямованих на формування готовності до ефективного вибору майбутньої професії.

Ключові слова: *профорієнтація; професійне самовизначення; ціннісні орієнтації; професійно-ціннісні орієнтації; профорієнтаційні технології;*

Постановка проблеми. Забезпечення особистісного і професійного самовизначення учнів було і залишається пріоритетним завданням освітнього процесу. Адже усвідомлений вибір професії пов'язаний з успішною самореалізацією особистості у професійній діяльності. Однак, дослідження останніх років свідчать про те, що процес професійного самовизначення та подальшого професійного становлення особистості часто утруднений як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. Наразі однією з основних проблем є відтермінування у часі професійного самовизначення на період навчання у ВНЗ, що свідчить про відтермінування у частини студентів реалізації суб'єктивних властивостей особистості, стилю життя, побудови індивідуальної кар'єрної траєкторії.

Зауважимо, що проблеми професійного вибору притаманні не лише учням українських шкіл. Однією з глобальних світових проблем в контексті здійснення профорієнтації з учнями є те, що сучасний ринок праці перебуває у процесі динамічних змін. Відповідно, перед фахівцями постає виклик пошуку інноваційних методів, які допоможуть ефективно вирішити профорієнтаційні завдання, що стоять перед сучасними учнями.

Актуалізується вище зазначене модернізацією сучасної української освіти з виокремленням профільної школи, відповідно до вимог якої, учні 8-9 класів мають чітко усвідомлювати свої професійні вподобання, вміти самостійно будувати освітню траєкторію та вирішувати завдання професіогенезу.

Аналіз останніх досліджень окресленої проблеми дає змогу констатувати, що дослідники (О. Ігнатович, О. Морін, Н. Отрощенко, М. Піддячий, О. Середа, М. Скиба, З. Становських, Л. Федоренко, А. Шевенко та ін.) активно вивчають різні аспекти професійного самовизначення учнів в нових соціокультурних умовах. Наразі дослідження ціннісних аспектів професійного самовизначення учнівської молоді (І. Бех, І. Волощук, Г. Вороніна, Г. Радчук, та ін.) є одним із актуальних напрямків.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, на нашу думку, питання формування професійно-ціннісних орієнтацій у учнів з точки зору пошуку особистісного, ціннісного смислу в процесі професійної орієнтації висвітлені недостатньо.

Метою статті є на основі висвітлення результатів емпіричного вивчення індивідуального перебігу процесу професійного самовизначення у старшокласників, обґрунтувати актуальність створення профорієнтаційної технології для детермінації внутрішніх процесів особистості, спрямованих на формування готовності до ефективного вибору майбутньої професії.

Виклад основного матеріалу. Профориєнтація визначає об'єктивну сторону взаємодії людини і суспільства, професійне самовизначення – суб'єктивну сторону цієї взаємодії. Відповідно, професійне самовизначення пов'язане з усвідомленням особистістю себе, як суб'єкта конкретної професійної діяльності і передбачає самооцінку людиною індивідуально-психологічних якостей та зіставлення своїх можливостей з вимогами професій, усвідомлення своєї ролі в даній системі соціальних відносин і своєї відповідальності за реалізацію своїх здібностей, саморегуляцію поведінки, спрямованої на досягнення поставленої кар'єрної мети [5, с. 109]. Самовизначення, підкреслює Г. Радчук, є феноменом, через який проявляється суб'єктна сутність людини, її активне діяльне начало, готовність добровільно брати на себе відповідальність за здійснюваний вибір. Самовизначення виступає мотиваційно-вольовим ядром і результатом аксіогенезу, складним, водночас динамічним та стабільним станом суб'єкта, діяльним, рефлексивним та ціннісно-смісловим актом [6].

В свою чергу, більшість сучасних дослідників (О. Вітковська, І. Волощук, Г. Вороніна, Н. Савченко, Л. Федоренко, W. Patton та ін.) зазначають, що основою професійного самовизначення є ціннісні орієнтації, які базуються на потребах особистості, втілюються в інтересах, і відповідно, виражають вибірково-ціннісне ставлення до певних об'єктів. Поступово цінності інтеріоризуються суб'єктом, а надалі екстеріоризуються і знаходять своє вираження в ціннісному ставленні особистості до майбутньої професії.

На думку М. Гінзбурга, починаючи зі старшого підліткового віку людина здатна усвідомлювати свої власні цінності і активно визначати власну позицію щодо цінностей тих чи інших соціальних груп, тобто здійснювати ціннісно-сміслову орієнтацію відносно цінностей професійної діяльності [2]. Отже, якщо у цей період мають місце нечіткі світоглядні переконання, превалює змішаність цінностей, то ефективно

визначитися з майбутньою професійною діяльністю майже неможливо.

Таким чином, значним важелем ефективного професійного становлення особистості є її здатність віднаходити особистісний смисл у майбутній професійній діяльності. Отже, самовизначення характеризується привласненням певних цінностей та їх усвідомленням як власних на основі самопізнання і втіленням цих цінностей в певних видах діяльності.

На первинному етапі вибору професії починають формуватися професійні цінності, які особистістю детермінуються як найбільш значущі. Саме цінності створюють ядро в професійній діяльності і внутрішньому світі людини. У свою чергу, сама особистість починає ідентифікувати себе як представника певної конкретної професії. Наступним кроком у процесі формування ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців є розвиток професійно-ціннісного ставлення як активного аспекту репродукції ціннісних характеристик тієї професійної діяльності, в якій воно було сформовано і виступає надбанням особистості [4].

Зауважимо, що усвідомлений вибір професії передбачає не лише усвідомлення особистістю ієрархії власних цінностей і орієнтацію на них. В свою чергу, кожна професійна діяльність пов'язана певною мірою з вимогами до ціннісних орієнтацій особистості, а також є середовищем для реалізації потреб особистості. Відповідно, вибір майбутньої сфери професійної діяльності є втіленням образу бажаного майбутнього людини. Таким чином, вибір напрямів життєвого шляху, основних векторів самореалізації особистості – це, перш за все вибір домінуючих життєвих цінностей.

Вивчення теоретико-методичних основ формування професійно-ціннісних орієнтацій у учнів дозволило визначити, що система професійно-ціннісних орієнтацій до трудової діяльності – це індивідуальне (особистісне) утворення, яке забезпечує якість фахової діяльності, та є одним з найважливіших елементів успішності у професійній діяльності. Відповідно до того, що кожна професія так чи інакше пов'язана з ієрархією

цінностей, формування професійно-ціннісних орієнтацій активізується під час профільного та професійного самовизначення учнів.

Викладене вище дозволяє зробити висновок, що проблема професійного самовизначення учнів потребує впровадження в освітній процес ефективних технологій, які будуть сприяти формуванню ціннісного ставлення учнів до самого процесу власного самовизначення (яке є суб'єктивною потребою особистості у старшому шкільному віці) та до майбутньої професійної діяльності. Однією з таких технологій є система професійної орієнтації, яка має великий ресурс форм і методів супроводу учня у процесі професійного самовизначення і становлення.

Профорієнтація залишається одним з найдієвіших механізмів науково-обґрунтованих форм, методів та засобів допомоги особистості щодо вибору, зміни професії чи працевлаштування на основі врахування її індивідуально-психологічних особливостей, інтересів, можливостей та потреб ринку праці в кадрах, а також керування професійною кар'єрою. Профорієнтаційна робота у загальноосвітній школі в Україні є складовою частиною цілісної системи освітнього процесу, метою якої є: формування в особистості здатності вибрати певний тип професійної діяльності, що оптимально відповідає її індивідуально-психологічним особливостям, можливостям, інтересам та потребам ринку праці у кадрах; сприяння специфічними методами посиленню конкурентності працівника на ринку праці та досягнення ефективної зайнятості населення.

Проте, слід зазначити, що профорієнтація в Україні останніми роками характеризується застарілим змістом, є фрагментарною і подекуди формальною, що пов'язано з цілим рядом негативних чинників (відсутність годин у навчальних планах, неготовність педагогів до профорієнтаційної роботи з учнями тощо).

Отримані нами результати емпіричного дослідження також підтверджують зазначене. Так, за результатами проведеного нами анкетування, спрямованого на вивчення індивідуального перебігу процесу

професійного самовизначення у старшокласників (опитано 230 учнів загальноосвітніх шкіл), визначено що лише 14% учнів мають чітко сформовану систему знань про майбутню трудову діяльність; 29% учнів властива неповна система знань про майбутню трудову діяльність і 57% учнів має поверхові та несистематичні знання про майбутню трудову діяльність. Серед опитаних, 67% учнів на питання «Які кроки вам необхідно здійснити для ефективного кар'єрного розвитку»? обмежилася відповіддю: «..вступити у Вищий навчальний заклад». Окрім цього, значна більшість учнів не узгоджують особливості майбутньої професійної діяльності з власними індивідуальними особливостями, частково знають вимоги майбутньої професії до індивідуально-психологічних особливостей людини, не замислюються про професійні цінності, не враховують потребу у представниках обраної професії на ринку праці. Так, Обробка результатів за анкетною «Рівень знань майбутньої сфери трудової діяльності» дала змогу з'ясувати, що на високому рівні сформованості відповідного показника перебувають 18% старшокласників і 10% підлітків, на середньому – 37% старшокласників і 21% підлітків, на низькому – 44% старшокласників і 69% підлітків. Отже, загальний відсоток учнів у яких чітко сформована система знань про майбутню трудову діяльність у цілому становить 14%; 29% – властива неповна система знань про майбутню трудову діяльність і значна кількість учнів (57%) має поверхові та несистематичні знання про майбутню трудову діяльність.

Такі результати свідчать про те, що значна більшість учнів не враховують особливості майбутньої професійної діяльності у власному професійному самовизначенні, не знають в повній мірі вимоги майбутньої професії до індивідуально-психологічних особливостей людини, не замислюються про професійно важливих якості в майбутній професії, не враховують зайнятість представників обраної професії на ринку праці.

Результатами зазначеного є те, що приблизно третина учнів (29%) перерахувала лише 2-3 індивідуальні особливості людини важливі для професійного зростання, а 7% учнів загалом не надали відповіді на зазначене питання. Окрім цього, більша частина учнів (67%) на питання «Які кроки вам необхідно здійснити для опанування обраною професією»? Обмежилася відповіддю: «..вступити у ВНЗ».

При цьому цікавим є розходження у рівнях знань про власні індивідуальні особливості у старшокласників і підлітків. Так, практично 67% старшокласників надали повну відповідь на питання, що стосуються переліку якостей які учень частіше всього виявляє в навчальній, трудовій діяльності, самостійній роботі, побуті. Серед підлітків таких 20%. У старшокласників 70% описали особливості самопідготовки до майбутньої професійної діяльності, у групі підлітків таких 18%. Особливості «Я-ідеального» розкрито у 60% відповідей старшокласників і 27% підлітків.

Такі значні розходження, на нашу думку пов'язані з тим, що старшокласники знаходяться в полі вимог майбутньої сфери професійної діяльності, яка спонукає їх до самопізнання. Натомість у більшості підлітків ще немає чітко вираженої професійної спрямованості.

Такі результати свідчать про те, що професійне самовизначення сучасних старшокласників потребує цілеспрямованого, ефективного профорієнтаційного супроводу.

Вирішення окреслених проблем, на нашу думку, можливо за рахунок створення профорієнтаційного простору, який спрямований на допомогу учню у орієнтуванні у величезному інформаційному потоці в умовах нестабільного ринку праці та трансформації ціннісних орієнтацій. Система виховних впливів у такому просторі має проектуватися з максимальним врахуванням індивідуальних і вікових особливостей учнів.

Таким чином, шкільна профорієнтація має складатися з певних освітніх технологій, які мають вигляд сукупності психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний підбір та сполучення форм,

методів, способів, прийомів та засобів виховної діяльності, зміст яких спрямований на певний профорієнтаційний результат. Відповідно, профорієнтаційна технологія постає як сукупність способів, прийомів, принципів і методів профорієнтації, обумовлених її метою і завданнями, послідовністю їх реалізації, наявністю відповідного інструментарію. Важливою складовою профорієнтаційної технології є діагностичні процедури, що містять критерії, показники й інструментарій вимірювання результатів профорієнтаційної діяльності учня.

В описаній нами технології принципово важливою стороною є позиція учня, його ставлення, активність стосовно власного професійного самовизначення. Як підкреслює І. Бех, технологія має включати одночасне розгортання процесів виховання й самовиховання [1, с. 123]. Таким чином, технологія у профорієнтації має базуватися на методичному арсеналі особистісно орієнтованого підходу, якій складають форми, методи й прийоми, що відповідають таким вимогам як діалогічність, діяльнісно творчий характер, спрямованість на підтримку індивідуального розвитку, представлення дитині необхідного простору свободи, для прийняття самостійних рішень, творчості, вибору змісту і засобів навчання і поведінки.

Як зазначає О. Морін, профорієнтаційна технологія має виконувати такі функції: навчальну (зміст майбутньої професійної діяльності, самооцінка власних особливостей, знання про алгоритм кар'єрного становлення особистості); виховну (спонукати учня до саморозвитку, саморегуляції власної поведінки); розвивальну (формування позитивного ставлення до власного професійного становлення) [3, с. 12].

На наше переконання, основою процесу розгортання профорієнтаційної технології має бути актуалізація ціннісної сфери особистості. Адже ціннісні орієнтації, з одного боку є найважливішими елементами внутрішньої структури особистості, які формують її стійкість щодо своїх вимог, потреб, інтересів, зацікавлень. З іншого боку, кожна

професійна діяльність пов'язана певною мірою з вимогами до ціннісних орієнтацій особистості, а також є середовищем для реалізації потреб особистості. Відповідно, вибір майбутньої сфери професійної діяльності є втіленням образу бажаного майбутнього людини. Таким чином, вибір напрямів життєвого шляху, основних векторів самореалізації особистості – це, перш за все вибір домінуючих життєвих цінностей. У відповідності з цим, будуть формуватися і життєві цілі, домагання, що визначають професійний шлях особистості. Зазначене можливе лише за умов розгортання рефлексивного процесу у контексті змісту професійних цінностей. Як зазначає, І. Бех вихованець за допомогою педагога має знати власне Я, що змінюється (яким я був вчора, яким є сьогодні, яким буду завтра). Щоб у суб'єкта зберігалось стійке прагнення до вчинкової активності на основі позитивного емоційного переживання певного етичного змісту (духовного припису), він повинен пережити цей духовний припис, пов'язати його з уявленням про себе, зі становленням змісту “Я-образу”. Такий зв'язок забезпечується за допомогою механізму самосвідомості [1, с. 127].

Висновки. Отже, особливістю зазначених профорієнтаційних технологій є включення рефлексивних механізмів учнів, які апелюють передусім до самосвідомості та до свідомого творчого ставлення людини до професійних цінностей. Тільки за таких умов, самовизначення учня буде полягати в усвідомленні себе, знанні вимог професій та вмінні узгоджувати власні індивідуальні особливості з вимогами бажаної професії, що викликає у старшокласника ціннісні переживання і спонукає до самозмін.

Таким чином, важливим є створення такої технології в контексті профорієнтації учнів, яка б шляхом взаємодії внутрішнього (прагнення учня до самоудосконалення з урахуванням вимог майбутньої професії) і зовнішнього виховного впливу (система засобів профорієнтації) створювала умови для детермінації внутрішніх процесів особистості

спрямованих на формування готовності до ефективного вибору майбутньої професії.

Перспективним напрямком подальших досліджень є науково-методична розробка та упровадження профорієнтаційних технологій у закладах освіти на основі узагальнення особливостей професійного самовизначення учнів з виокремленням чинників, які негативно впливають на перебіг процесу професійного самовизначення.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості / І. Д. Бех // Вибрані наукові праці: у 2 тт.: Т.1 / Іван Дмитрович Бех. – Чернівці: Букрек, 2015. – 840 с.
2. Гинзбург М. Р. Личностное самоопределение как психологическая проблема / М. Р. Гинзбург // Вопросы психологии. – 1994. № 2. – С. 19–21.
3. Морін О. Л. Дослідження формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності: понятійно-категоріальний апарат. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. № 24, Кн. 2. –2020. – С. 4-18. DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2020-24-2-4-18>
4. Повар І. Ціннісний вимір професійної підготовки майбутнього фахівця / І. Повар, О. Повар // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Л. Українки: науковий журнал. – 2016. №2 (304). – С. 94-100.
5. Психология личности: Словарь – справочник / [под ред. Горностая П. П., Титаренко Т. М.]. – К.: Рута, – 2001. – 320 с.
6. Радчук Г. К. Психология аксіогенезу особистості у контексті вищої професійної освіти : автореф. дис ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / [Галина Кіндратівна Радчук](#); [АПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка](#).– К., 2011.– 41 с.

References

1. Bekh, I. D. (2015). Vybrani naukovi pratsi. Vikhovannia osobistosti: Vol. 1 [Selected scientific works. Education of personality]. Chernivtsi: Bukrek.
2. Hynzburh, M.R. (1994). Lychnostnoe samoopredelenye kak psykhologhycheskaia problema [Personal self-determination as a psychological problem]. Voprosy psykhologhyu. 2. pp. 19–21.
3. Morin, O. L. (2020). Doslidzhennia formuvannia profesiino-tsinnisnykh oriientatsii uchniv do trudovoi diialnosti: poniatiino-katehorialnyi aparat [Research of formation of professional and value orientations of pupils to labor activity: conceptual and

categorical device]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi: zb. nauk. prats.* 24, Kn. 2. pp. 4-18. [In Ukrainian].

4. Povar I., Povar. O. (2016). Cinnisnyj vymir profesijnoyi pidgotovky majbutnogo faxivcyia [Value dimension of professional training of a future specialist.]. *Naukovyj visnyk Sxidnoyevropejskogo nacionalnogo universytetu im. L. Ukrayinky: naukovyj zhurnal*, 304, 94-100. [In Ukrainian].

5. Hornostaia, P. P., Tytarenko, T. M. (Eds.). (2001). *Psykhohohyia lychnosti: Slovar – spravochnyk* [Personality psychology: Dictionary - reference book]. Kyiv: Ruta.

6. Radchuk, H. K. (2011). *Psykhohohiia aksiohenezu osobystosti u konteksti vyshchoi profesiinoi osvity* [Psychology of personality axiogenesis in the context of higher professional education]. (Dys. d-ra psykhol. nauk), Kyiv: APN Ukrainy, In-t psykhohohii im. H. S. Kostiuka.

Профорентация как условие ценностно-профессионального самоопределения учащихся

Охрименко Зарина Владимировна, заведующая лабораторией воспитания готовности к рынку труда Института проблем воспитания НАПН Украины
кандидат педагогических наук

В статье актуализировано проблему эффективного профессионального самоопределения учащихся (феномен, благодаря которому проявляется субъектная сущность человека, его активное деятельное начало, готовность добровольно брать на себя ответственность за осуществляемый выбор). Доказано, что основой профессионального самоопределения являются ценности, основанные на потребностях личности, которые воплощаются в профессиональных интересах, и соответственно, выражают избирательно-ценностное отношение к определенным объектам. Сделан вывод, что самоопределение учащихся характеризуется присвоением определенных ценностей и их осознанием как собственных на основе самопознания и воплощением этих ценностей в определенных видах деятельности. На основе освещения результатов эмпирического исследования индивидуальных особенностей процесса профессионального самоопределения старшеклассников, обоснована актуальность создания профориентационной технологии для детерминации внутренних процессов личности, направленных на формирование готовности к эффективному выбору будущей профессии. Подчеркнуто, что особенностью профориентационных технологий является включение рефлексивных механизмов учащихся, которые прежде всего апеллируют к самосознанию и к сознательному творческому отношению человека к профессиональным ценностям.

Ключевые слова: профориентация; профессиональное самоопределение; ценностные ориентации; профессионально-ценностные ориентации; профориентационные технологии.

VALUE AND PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF STUDENTS IN THE CONDITIONS OF CARRER GUIDANCE

Ohrimenko Zorina, head of the laboratory of education for readiness for the labor market
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine, PhD in Pedagogy
demantoid@ukr.net

The article actualizes the problem of effective professional self-determination of students (a phenomenon due to which the subjective essence of a person, his active active principle, willingness to voluntarily take responsibility for the choice being made) is manifested. It is revealed that the basis of professional self-determination is values based on the needs of the individual, which are embodied in professional interests, and, accordingly, express a selective-value attitude towards certain objects. It is concluded that self-determination of students is characterized by the appropriation of certain values and their awareness as their own on the basis of self-knowledge and the embodiment of these values in certain types of activities. Based on the coverage of the results of an empirical study of the individual characteristics of the process of professional self-determination of high school students, the urgency of creating a vocational guidance technology for the determination of the internal processes of a person, aimed at the formation of readiness for an effective choice of a future profession, is substantiated. It is emphasized that the development of vocational guidance technology should be based on the actualization of the value sphere of the individual. After all, value orientations, on the one hand, are the most important elements of the internal structure of a person, which form its stability in relation to their requirements, needs, interests, interests. On the other hand, each professional activity is connected to a certain extent with the requirements for the value orientations of the individual, and is also an environment for the realization of the needs of the individual. Accordingly, the choice of the future sphere of professional activity is the embodiment of the image of the desired future person. Thus, the choice of the directions of the life path, the main vectors of self-realization of the individual is, first of all, the choice of the dominant life values.

Key words: carrer guidance; professional self-determination; value orientations; professional value orientations; vocational guidance technologies.

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ВИХОВАНЦЯ ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ТРЕНІНГ.

Корнієнко Анна Володимирівна, методист Центру технічної творчості
та професійної орієнтації шкільної молоді Дарницького району
м.Києва, кандидат педагогічних наук
annavkornienko@ukr.net

Стаття присвячена процесу формування ціннісних орієнтацій у вихованців підліткового віку в закладах позашкільної освіти. Наголошується, що модернізація сучасної позашкільної освіти передбачає розробку та впровадження інноваційних педагогічних технологій, у тому числі тренінгів. Як приклад - програма тренінгу «Ціннісні орієнтації особистості».